

УДК 327 (560)“1991-2017”

ЮЛІЯ СЕДЛЯР

БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ТУРЕЧЧИНИ У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ У ПОСТБІПОЛЯРНУ ДОБУ

Охарактеризовано зовнішню політику Туреччини як чинник розбудови системи безпеки в Чорноморському регіоні; з'ясовано структуру національних інтересів Туреччини у регіоні, що формує модель регіональної безпеки. Встановлено, що пріоритетними напрямками турецької безпекової політики у Чорноморському регіоні є підтримка регіональних структур та ініціатив (ОЧЕС, БЛЕКСІ-ФОР), зміцнення НАТО як чинника протидії геополітичній експансії Росії.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика Туреччини, Чорноморський регіон, регіональна безпека, міжнародна безпека.

Постановка проблеми пов'язана із необхідністю дослідити характер і вектори міжнародних відносин та безпекових процесів в країнах Чорноморського регіону, сформулювати висновки щодо шляхів підтримки стабільності в регіоні, розвитку співробітництва як на міждержавному так і багатосторонньому рівнях, виробити наукові рекомендації відносно оптимізації взаємодії України з причорноморськими державами, формування ефективної моделі забезпечення національної безпеки України в регіоні.

Сьогодні Чорноморський регіон географічно охоплює держави, що входять до різних політичних та військових об'єднань, що спричинене як специфікою цивілізаційної ідентифікації, відмінною філософією державотворчих процесів причорноморських країн, так й інтернаціоналізацією політичних процесів, криз і конфліктів у даному геополітичному ареалі. Через це на початку XXI ст. він став ареною зіткнення геополітичних інтересів причорноморських країн і позарегіональних держав.

Неспровокована військова агресія Росії проти України у 2014-2018 рр., анексія українського Криму, довели, що створені до цього регіональні й глобальні механізми підтримки безпеки і миру нездатні ефективно протидіяти викликам і загрозам нового покоління. Все більш виразною стає тенденція до ускладнення геостратегічної ситуації у басейні Чорного моря: антагонізм інтересів регіональних акторів, мілітаризація, загострення загрози міжнародного тероризму, неконтрольована

міграція, виражена асиметрія економічного потенціалу країн підривають основи стабільності Чорноморського регіону у XXI ст., перетворюють його на турбулентну «сіру геополітичну зону». Тож визначення безпекових стратегій впливових причорноморських держав, як Туреччина, оптимальних моделей та шляхів протидії деструктивним впливам, традиційним і новим загрозам у Чорноморському регіоні сприятиме розбудові України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави.

Аналіз безпекової політики Туреччини у Чорноморському регіоні у постбіполярну посідає вагоме місце в історичній науці як у межах вітчизняної, так і зарубіжної школи. Серед усіх робіт фундаментальністю відрізняються наукові розвідки Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, В. Головченка, П. Ігнат'єва, О. Коппель, Г. Перепелиці, Ю. Скорохода, А. Худолія, Н. Мхитарян, В. Шишкіної. Останніми роками вітчизняна наукова школа збагатилася роботами Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадіма, П. Бовсунівського, Є. Габер, О. Мощенка, І. Тихоненко тощо.

У Чорноморському регіоні Туреччина традиційно виділяє три найважливіші напрями зовнішньої політики і політики безпеки: Росія, ОЧЕС та Південний Кавказ; український напрямок не є найпріоритетнішим.

Місце Росії в турецькій геополітичній і безпековій стратегії визначають постійно зростаючі потреби офіційної Анкари в енергоносіях, адже Росія – основний постачальник природного газу до цієї країни. Турецько-

російський енергетичний діалог, часто зав'язаний на міркуваннях щодо вигоди для окремих компаній чи підприємців, слугував основою для розширення двосторонніх економічних зв'язків. Але на сьогодні спостерігаються перешкоди на шляху до зміцнення економічного партнерства, оскільки Туреччина не сприймає спроби Росії монополізувати постачання ресурсів до Європи, зокрема з Каспію. У свою чергу, Росія із занепокоєнням спостерігає за політикою Турецької Республіки, спрямованою на перетворення у незалежного гравця на енергетичному ринку. У такому випадку Росія може втратити статус монополіста постачальника газу до Туреччини.

Попри всі геополітичні плани керівництва, Російська Федерація – не СРСР за рівнем безпекових загроз, які вона створює для Туреччини. Так, ракетно-ядерна Росія – потужна сила в світі та в регіоні, але не єдиний актор, що визначає національну безпеку і зовнішню політику Турецької Республіки. Якщо доведеться обирати між поступками на користь Заходу або Росії, турецький істеблішмент, скоріш за все, прислухається до союзників по НАТО або до аргументів ЄС.

Але з більшою вірогідністю офіційна Анкара обере власну лінію поведінки, підносячи національні інтереси над союзницькими домовленостями або вигодою для бізнесу. Ще однією визначальною рисою є те, що путінська Росія претендує на статус наддержави, а Туреччина робить ставку на нарощування впливу в Чорноморському регіоні, на Кавказі й Близькому Сході, на Балканах і в Центральній Азії. Таким чином, на шляху до світового лідерства Росії стоїть Туреччина, економічне партнерство з якою водночас є для неї необхідним.

Але коли Російська Федерація виходить за колишні межі свого геополітичного впливу, це дратує Туреччину та інші причетні держави. Певним чином, непередбачувана й агресивна Росія залишається загрозою національній безпеці Туреччини. Так, украї вороже ставлення Кремля до розширення НАТО на Схід, його деструктивне втручання в перебіг громадянської війни в Сирії й «заморожених» конфліктів та періодичні гострі кризи у відносинах із пострадянськими республіками,

безумовно, негативно впливають і на Туреччину. Тому Туреччина й Російська Федерація прагнуть позбавити двосторонній діалог гострих для обох сторін тем: боротьба з сепаратизмом, захист прав і свобод людини, роль еліт у політиці, характер політичного режиму тощо [1].

Офіційна Анкара тоді незмінно підкреслює, що сторони конфлікту повинні дотримуватись норм міжнародного права, і не робить відвертих заяв на користь однієї з них. Так само Росія не фокусує увагу на тематиці кіпрського врегулювання або курдського сепаратизму. Обидві держави – колишні імперії, вони стикаються з однаковими викликами постімперського існування (ерозія державної цілісності, розбудова демократії, пошук свого місця в новій архітектурі світу). Вони ставляться з певним розумінням до недоліків один одного, втім, не позбавлені підозр і амбіцій [1].

Ієрархія національних інтересів Туреччини у світлі підтримки безпеки у Чорноморському регіоні у цілому виглядає так:

по-перше, активізація спільної Чорноморської групи військово-морського співробітництва «BLACKSEAFOR», ініціативи «Чорноморська гармонія» (2004 р.), що може розглядатися в перспективі як морський компонент багатонаціональних миротворчих сил у Чорному морі. Згідно статті IV Угоди, головною метою БЛЕКСІФОР/BLACKSEAFOR як «регіонального, обмеженого в членстві, але в той же час відкритого утворення», є «сприяння подальшому зміцненню дружби, добросусідських відносин та взаємної довіри між причорноморськими державами», а також «зміцнення миру та стабільності в регіоні шляхом поглиблення співробітництва та взаємодії між військово-морськими силами» [4].

Для України і Туреччини участь у «BLACKSEAFOR» сприяє: розширенню відкритості й зміцненню довіри між причорноморськими державами; зміцненню власного міжнародного авторитету як морських держав; зростанню впливу на розвиток міжнародного морського права у Чорноморському регіоні; поліпшенню умов співіснування флотів причорноморських держав і поєднанню їхніх зусиль у вирішенні питань морської політики;

розширенню можливостей ВМС щодо вдосконалення власної бойової підготовки та участі у морських миротворчих, гуманітарних і пошуково-рятувальних операціях [4; 8; 13];

по-друге, сприяння посиленню присутності НАТО у регіоні, підтримка зусиль ЄС з забезпечення регіональної стабільності у Чорному морі, і зрештою, всебічна підтримка української політики щодо входження в НАТО та інші європейські безпекові структури;

по-третє, зміцнення позицій Туреччини та України у регіональних безпекових структурах та ініціативах, підвищення ефективності їх діяльності, насамперед, у рамках роботи ОЧЕС. Туреччина, яка у 1998 р. ініціювала створення ОЧЕС як певної альтернативи своїм невдалим прагненням вступу до ЄС, намагається реалізувати переваги власного геополітичного становища і зростаючої економічної потужності шляхом формування даної стабільної структури, яка б стала регіональним центром тяжіння. Утворення в Причорномор'ї автономної системи економічного співробітництва (ринкові реформи в посткомуністичних країнах регіону акцентовані не на розвиток малого й середнього бізнесу, як в Туреччині, а на модернізацію і трансформацію державного сектора за рахунок міжнародної фінансової допомоги), з одного боку, посилює позиції Анкари на переговорах з ЄС, а з іншого – сприяє формуванню такої системи регіональних інтересів, де країнам-партнерам належала б не остання роль [7].

Також на сучасному етапі можна констатувати об'єктивно вищий інтерес Анкари до регіональних процесів на Близькому Сході (у світлі війни в Сирії) у порівнянні з Чорноморським регіоном. Безумовно, безпека Чорноморського регіону також є важливою для турецької зовнішньої політики. Однак після спроби так званого державного перевороту 2016 р. Анкара зацікавлена у стабільності країн-партнерів та сусідів та збереженні статус-кво більше, ніж, скажімо, в їхніх демократичних перетвореннях і нестабільності, що їх супроводжує. Саме тому всі українські політичні турбулентності в Туреччині сприймають із певною обережністю.

Тут необхідно підкреслити, що особливою значення в програмі ПСР надається зв'яз-

кам Туреччини саме з мусульманськими країнами, стверджується про потребу докласти зусиль для підвищення двосторонньої співпраці з цими державами, а також активізувати свою діяльність в Організації ісламська конференція (з 28 червня 2011 р. – Організація ісламського співробітництва), щоб посісти більш гідне місце на міжнародній арені [10]. Конституційно-правові реформи ПСР, покликані наблизити Туреччину до європейських стандартів, насправді багато у чому виявилися механізмом поступової ісламізації країни. Такий внутрішньополітичний тренд не може не позначатися на концептуальному та практичному вимірах турецької зовнішньої політики, яка наразі ставить ключовою метою своєї дипломатії – відновлення міжнародного престижу Анкари у країнах ісламського ареалу. Наприклад, А. Давутоглу, головний ідеолог зовнішньої політики Туреччини зазначає: «На початку минулого століття Туреччина відмовилася від свого османського спадку, закріпивши за Турецькою Республікою новий статус: нація-держава. За доби «холодної війни» питання культурної ідентичності мало формальний характер. Однак геополітичні зміни, спричинені закінченням біполярного протистояння, внесли це питання до порядку денного. Сучасні територіальні спори й конфліктогенність, особливо на Балканах, Кавказі й Близькому Сході, в основному коріняться в історичному минулому. Таким чином, османська спадщина Турецької Республіки покладає на неї тягар геокультурної й геополітичної відповідальності та вимагає повторного формування ідентичності турецького стратегічного мислення. Повернення до історичного спадку, – на думку вченого, – відкриє перед Туреччиною нові горизонти й можливості та дозволить зробити зовнішню політику Туреччини більш конструктивною» [9, s. 20]. У розрізі виконання поставленого завдання А. Давутоглу у такий спосіб розставляє регіональні безпекові пріоритети Анкари – Балканський регіон, Близькосхідний, Кавказький, Середземноморський й Чорноморський [9, s. 20].

Імплементация концепції А. Давутоглу означає принципову переорієнтацію безпекової політики Турецької Республіки, а саме:

перегляд історичних безпекових альянсів держави в тому сенсі, що традиційні військово-політичні союзи Туреччини зі США та Євросоюзом залишаються важливими й пріоритетними, але особлива увага має бути надана новим центрам сили – КНР, Індії, Росії та Ірану; укладення нових альянсів із країнами, що стрімко розвиваються й допоможуть збалансувати безпекову залежність Турецької Республіки від Заходу (Єгипет, Індонезія, ОАЕ, Пакистан); відновлення державного інтересу до колишніх володінь Османської імперії в регіоні з особливим акцентом на Іракові й Сирії; більша відповідальність за регіональну безпеку на Балканському півострові через зміцнення партнерських зв'язків із мусульманськими (переважно чи частково) Албанією, Боснією та Герцеговиною й Чорногорією; врегулювання історичних суперечностей із Вірменією для посилення турецької міжнародно-політичної присутності на Південному Кавказі; посилення геополітичної ролі Турецької Республіки в мусульманському світі; залучення держав Центральної Азії до сфери турецького безпекового впливу й презентування економічної моделі розвитку на основі турецького бізнесу, будівництва, освіти й недержавних організацій [11].

У світлі вище наведеного, проблема України, з якою Туреччина не має сухопутного кордону, менше турбує турецький політикум і пересічних турків, порівняно з власним «Донбасом» на південному сході країни та власними безпековими загрозами: терактами «Ісламської держави», Робочої партії Курдистану, напливом біженців із Сирії.

Анкара підтримує європейські та євроатлантичні устремління України. Водночас зміна балансу сил в Чорноморському регіоні, зокрема, через посилення присутності США, може неоднозначно сприйматись Анкарою у сучасних геополітичних реаліях. Так, незважаючи на регулярну участь турецьких ВМС у міжнародних навчаннях в Чорному морі, Туреччина заветувала розширення операції НАТО «Активні зусилля» до Чорного моря, не пропустила американський військовий корабель через протоки під час російсько-грузинської війни 2008 року. До того ж, формально підтримуючи територіальну ціліс-

ність України, дотримання норм міжнародного права, подолання сепаратистських тенденцій у Криму шляхом діалогу та консенсусу, Туреччина водночас не солідаризувалася з Україною та Заходом стосовно санкцій проти російського уряду. Щодо цього турецькі високопосадовці неодноразово заявляли про неприпустимість використання кримської проблеми зовнішніми силами для погіршення відносин між Туреччиною та Росією [2].

Таким чином, Анкара може зручним прикладом для російської влади, щоб показати, що є країни НАТО, які не у повній мірі розділяють геополітичні устремління США, тим самим легітимізуючи геополітичну експансію Москви у регіоні Чорного моря. Реалізація енергетичних проектів «Турецький потік 1» і «Турецький потік 2» є ще одним яскравим підтвердженням того, що Туреччина здатна пожертвувати високими демократичними принципами Заходу і трансатлантичною єдністю заради національного прагматичного інтересу [2].

Оцінюючи перспективи ОЧЕС, необхідно зауважити, її подальша робота буде залежати від успішного подолання проблемних моментів в системі співробітництва країн-учасниць. Серед головних, до вирішення яких залучатиметься турецька сторона, варто вказати такі:

- деокупація і демілітаризація українського Криму, припинення гібридної війни Росії проти України;
- слабкий вплив економічного потенціалу ЧЕС на подолання кризових явищ у національних економіках країн;
- наявність територіальних претензій деяких країн до інших та відсутність можливостей їхнього політичного врегулювання;
- геополітична конкуренція між Росією та Туреччиною за політичне лідерство в регіоні;
- жорстке позиціонування в Чорному морі часом антагоністичних національних інтересів великих позарегіональних держав як США і Китай. У разі обрання ними моделі жорсткої гео економічної конкуренції економічні проекти кожної із держав оцінюватимуться протилежною стороною як спроба послабити її вплив в системі Чорноморського регіонального економічного співробітництва, що здатне спричинити додаткові

ризика для економік причорноморських держав у вигляді санкцій, мит, торговельних квот тощо.

Крім того, система безпеки Чорноморського регіону має низку міжнародно-правових проблем, відкладання урегулювання котрих здатне призвести до загострення міждержавних відносин і міжнародно-політичної ситуації, але які Анкара не здатна ефективно розв'язати через антагонізм інтересів великих держав у басейні Чорного моря, а саме:

- розпочата Росією у 2014 р. збройна агресія проти України, анексія українського Криму, підірвала міжнародно-правовий режим безпеки не лише у Чорному морі, але й у світі у цілому;
- українсько-румунські суперечності щодо делімітації й демаркації міждержавного кордону та розподілу територіального шельфу;
- неврегульованість питання використання живих ресурсів Чорного моря, що призводить до незаконного виловлювання риби у виключній економічній зоні й територіальних водах інших держав;
- неврегульованість питання захисту Чорного моря від забруднення внаслідок катастроф на морі чи промислового використання континентального шельфу;
- захист міжнародних транспортних коридорів, що пролягають поблизу зон міжетнічних або міжрелігійних конфліктів.

Тож для Чорноморського регіону у постбіполярну властивий чітко виражений дуалізм міждержавних відносин, коли стосунки співробітництва й протиборства виявляються практично одночасно, існує переплетіння різних за своїм характером політичних проблем та протилежних тенденцій їхнього розширення, політичних відносин у цілому. Щоб об'єднати їх певним спільним напрямом, передусім у площині безпеки, потрібна низка умов суб'єктивного характеру, зокрема – спільне бачення майбутнього регіону та відповідна політична воля керівництва причорно-

морських держав, насамперед, Туреччини. Водночас сучасна геополітична ситуація в Чорноморському регіоні і стратегічна лінія великих держав на підвищення політичних ставок у регіоні обмежують потенціал Анкари на реалізацію своїх безпекових інтересів у Чорноморському регіоні.

Список використаних джерел

1. Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім Еволюція регіональної політики Турецької Республіки: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Хайдер Аділ Кадім Аль-Азаві; ЧНУ ім. П. Могили. Миколаїв, 2018. 20 с.
2. Воротнюк М. Україна та Туреччина – (не) випадкове партнерство / М. Воротнюк [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/04/13/7047681/>
3. Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки / Б.О. Парахонський та ін. Київ: НІСД, 2001.
4. Угода про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c369>
5. Шишкіна В. Чорноморський вектор зовнішньої політики Туреччини: історична ретроспектива і сучасність. *Людина і політика. 2004. № 1 (31).* С.12-26.
6. Bazoğlu Serer Duygu. Balance of Power in the Black Sea in the Post Cold War Era: Russia, Turkey and Ukraine / Serer Duygu Bazoğlu // *Crimea – Dynamics, Challenges and Prospects* / Ed. by Maria Drohobucky. USA: Rowman&Littelfield Publishers, Inc. 1995. P. 157-194.
7. Black Sea Economic Cooperation. From common interests to joint actions. – Istanbul: BSEC Permanent International Secretariat, 1998. 45 p.
8. Black Sea Region: Priorities and Perspectives for the 21st Century. Conference materials. USIA-FUNDED Alumni Event. Tbilisi, Georgia, April 13-14, 1999. 63 p.
9. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik : Türkiye'nin Uluslararası Konumu / Ahmet Davutoğlu // Davutoğlu A. Stratejik Araştırmalar Dizisi. İstanbul: Küre Yayınları, 2001. 584 s.
10. Davutoğlu A. The Clash of Interests : An Explanation of the World (Dis)order / Ahmet Davutoğlu // *Intellectual Discourse. 1994. Vol. 2, No 2.* P. 107-130.
11. Falk R. Reconsidering Turkey / Richard Falk // *Zaman. 2004. October 6.*
12. Larrabee F. Stephen, Lesser O. Jan. Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty / F. Larrabee. Washington: RAND, 2003. 239 p.
13. Turan I. Relationships between Turkey and Ukraine and Cooperation with Countries of Black Sea Region / I. Turan. *Україна – Туреччина: минуле, сучасне та майбутнє: Збірник наукових праць.* Упорядник: Туранли Ф.Г. – Київ: «Денеб», 2004. С. 507-509.

YULIA SEDLIAR

SECURITY POLICY OF TURKEY IN THE BLACK SEA REGION IN POSTBIPOLAR PERIOD

Turkish foreign policy as the factor of strengthening the Black Sea regional security is highlighted; it's determined that the hierarchy of national interests of the state determines the priorities of security relations

in the Black Sea region. It's underscored that the strengthening of global and regional structures and institutions (NATO, BSEC and BLACKSEAFOR) and deterrence of Russian geopolitical expansion are predominant regional issues in contemporary Turkish security policy.

Key words: international relations, foreign policy of Turkey, Black Sea region, regional security, international security.

ЮЛИЯ СЕДЛЯР

ПОЛИТИКА ТУРЦИИ В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ В ПОСТВИПОЛЯРНЫЙ ПЕРИОД

Охарактеризована внешняя политика Турции как фактор формирования системы безопасности в Черноморском регионе; выявлена структура национальных интересов Турции в регионе, формирующая модель региональной безопасности. Установлено, что приоритетными направлениями политики Турции в сфере обеспечения безопасности в Черноморском регионе являются поддержка региональных структур и инициатив (ОЧЭС, БЛЕКСИФОР), укрепление НАТО как фактора сдерживания геополитической экспансии России.

Ключевые слова: международные отношения, внешняя политика Турции, Черноморский регион, региональная безопасность, международная безопасность.

УДК 94:061.23](439)"1939/1945"

ІРИНА РАДЧЕНКО

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ПОРЯТУНКУ ЄВРЕЇВ УГОРЩИНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Стаття присвячена діяльності благодійних організацій щодо порятунку єврейського населення Угорщини під час Другої світової війни. Окреслені та охарактеризовані основні етапи, упродовж яких здійснювалася діяльність організацій щодо порятунку євреїв країни, обумовлені відповідними внутрішніми та зовнішніми умовами. Розкриті особливості цих етапів. Виявлено, що діяльність благодійних організацій щодо порятунку та допомоги угорським євреям відбувалася протягом 1938–1944 рр., ще до окупації країни нацистською Німеччиною. Крім того, із початком акції знищення єврейського населення після окупації міжнародні організації продовжували активно надавати допомогу з порятунку життя євреїв.

Ключові слова: Голокост, благодійна організація, євреї Угорщини, уряд Горті, депортація, порятунок, еміграція.

Тема порятунку євреїв Європи у роки Голокосту займає особливе місце серед різних аспектів трагедії, адже кількість врятованих євреїв істотно поступається кількості знищених. Утім, порятунок єврейського населення був можливим у деяких європейських країнах. У цьому плані покажемо є приклад Угорщини, країни, де геноцид євреїв розпочався фактично із окупацією країни нацистською Німеччиною у 1944 р. На той час, зважаючи на кардинальні зміни театру воєнних дій, міжнародна спільнота, включаючи благодійні установи, була об'єднана навколо недопу-

щення знищення угорських євреїв. Однією з маловивчених проблем є діяльність благодійних організацій у цьому процесі, і, власне умови їх діяльності, які у різних країнах, регіонах Європи мали виразну специфіку.

Отже, об'єктом дослідження є діяльність благодійних організацій у Європі. Мета полягає у з'ясуванні основних етапів діяльності міжнародних благодійних організацій в Угорщині щодо порятунку єврейського населення та визначенні їх особливостей, зокрема: характеристика політики угорської влади стосовно єврейського населення та перебігу подій